

A nemzetközi pénzügyi intézmények felelőssége az emberi jogok megsértéséért¹

PÁNOVICS ATTILA²

A nemzetközi pénzügyi intézmények többsége olyan nemzetközi szervezet, amelynek kifejezett célja a gazdasági fejlődés erősítése és a szegénység csökkentésének a támogatása. A tevékenységeik közvetlenül vagy közvetve segítik a kormányokat az emberi jogi kötelezettségeik teljesítésében is.

A nemzetközi pénzügyi intézmények közötti jelentős különbségek és a rájuk vonatkozó gyakorlat korlátozottsága ellenére széles körben elismert, hogy kötik őket a nemzetközi jog általános elvei és a nemzetközi szokásjog, beleértve bizonyos emberi jogi normákat is. Az őket megillető kiváltságok és mentességek alapján azonban mentességet élveznek az államok bíróságainak a joghatósága alól.

Jelen tanulmány a nemzetközi pénzügyi intézmények felelősségének a határaival foglalkozik, a támogatott projektjeik által érintett személyek vonatkozásában. Miközben ezekre az intézményekre hagyományosan úgy tekintettek, hogy nincsenek emberi jogi kötelezettségeik, az elmúlt években jelentős változások történtek korlátozott immunitásuk elismerése terén.

Kulcsszavak: nemzetközi szervezetek, nemzetközi pénzügyi intézmények, multilaterális fejlesztési bankok, nemzetközi felelősség

Responsibility of International Financial Institutions for Human Rights Violations

Most of the international financial institutions (IFIs) are international organisations that explicitly mandated to enhance economic prosperity and to support poverty reduction. Their activities are also directly or indirectly related to support governments to meet their human rights obligations.

Despite the great variety of IFIs and the fact that available practice is limited, there is a broad consensus that IFIs are bound by general principles and customary norms of international law, including certain human rights norms. Nevertheless, privileges and immunities conferred upon IFIs ensure protection from any suit brought against them.

1 A tanulmány az FK 134930. sz. OTKA-kutatás keretében készült.

2 Adjunktus, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi- és Európajogi Tanszék, e-mail: panovics.attila@ajk.pte.hu

The present article is devoted to a discussion of the boundaries of responsibility between the affected persons and the IFIs for project-related harms. While these institutions have historically insisted that they have no obligations under human rights law, recent years have seen a shift towards the adoption of their restrictive immunities.

Keywords: international organisations, international financial institutions, multilateral development banks, international responsibility

Bevezetés

A nemzetközi jog megsértése esetén felmerülő felelősség kérdése a nemzetközi jog tudományának egyik legösszetettebb kérdése, amely napjainkig tartó, hosszú fejlődésen megy keresztül, különösen a Nemzetközi Ön Tanács (International Tin Council) csődje, és az azt követő eljárások óta.³ Ennek egyik mérföldköve kétségtelenül az államok nemzetközi felelősségéről szóló végleges tervezet (ASR), amelyet a Nemzetközi Jogi Bizottság (International Law Commission) dolgozott ki, majd az ENSZ Közgyűlése az 55/83. számú határozatával ajánlott az államok figyelmébe.⁴ Ennek alapul vételével, tíz évvel később megszületett a nemzetközi szervezetek felelősségéről szóló végleges tervezet is (ARIO), amely hasonló sorsra jutott, mint az ASR.⁵

Ettől függetlenül mindkét dokumentum továbbra is intenzív tudományos vitákat generál, miközben a nemzetközi közösség egyre újabb és újabb kihívásokkal szembe-sül, amelyek megoldására az ENSZ 2015-ben elfogadott Fenntartható fejlődési menetrendje (Agenda 2030)⁶ és az ahhoz kapcsolódó célkitűzések (*sustainable development goals*, SDGs)⁷ jelentik a legátfogóbb, globális választ. Az Agenda 2030 és a hozzá szorosán kapcsolódó – szintén 2015-ben megszületett – párizsi megállapodás⁸ egy fenntarthatóbb pályát jelölnek ki, és meghatározzák a legfontosabb feladatokat 2030-ig, illetve az azt követő évtizedekre is. Sikeres végrehajtásukhoz a gazdaságok és a társadalmak működésének jelentős átalakítására van szükség, amelyben valamennyi országnak, nemzetközi szervezetnek és egyéb szereplőnek aktív szerepet kell vállalnia.

3 International Tin Council High Court, Chancery Division (22 January 1987) 77 ILR (1988) 18; Greenwood 1990, 8; Ebenroth 1991, 171; Seidl-Hohenveldern 1994, 255.

4 UN General Assembly 2002

5 UN General Assembly 2012

6 United Nations 2015b

7 Lásd: <https://sdgs.un.org/goals#goals>

8 United Nations 2015a

Nemzetközi pénzügyi szervezetek

Néhány ma is működő nemzetközi szervezet története a 19. századra nyúlik vissza, és a számuk különösen az 1950-es évektől nőtt meg ugrásszerűen,⁹ ennek ellenére a nemzetközi jogban nem létezik egységes definíciója a „nemzetközi szervezet” fogalmának.¹⁰ Az ARIO alkalmazása szempontjából a nemzetközi szervezet fogalmát rendkívül tágan határozták meg a 2. cikk *a*) pontjában.¹¹ Ennek értelmében egyrészt olyan szervezetekről van szó, amelyeket a nemzetközi jog szabályai alapján szerződéssel vagy más eszközzel hoznak létre. Másrészt nemzetközi jogalanyisággal kell rendelkezniük, tehát az adott nemzetközi szervezetet a tagjainak – amelyek nem csak államok lehetnek – fel kell ruházniuk azzal a képességgel, hogy a céljai teljesítéséhez és a funkciói gyakorlásához önállóan jogokat szerezhessen és kötelezettségeket vállalhasson (szerződéseket köthessen, ingó és ingatlan vagyont szerezhessen stb.), valamint jogi (bírói) eljárásokat (*legal proceedings*) kezdeményezhessen. Ennek a ténynek egyértelműen ki kell derülnie az alapító dokumentumból.¹²

Ennek megfelelően nem mindegyik nemzetközi pénzügyi szervezet minősül nemzetközi jogi értelemben nemzetközi szervezetnek. A nemzetközi pénzügyi szervezetek működését alapvetően a tagállamaik (kormányai) finanszírozzák, és ők irányítják a tevékenységüket is.¹³ Ezt általában szoros együttműködésben végzik az érintett országok fejlesztési bankjaival és egyéb pénzügyi intézményeivel. A továbbiakban a nemzetközi pénzügyi szervezetek közül azokról lesz szó, amelyek beruházások finanszírozásával foglalkoznak, hiszen ezek esetében merül(het)nek fel a legsúlyosabb problémák az emberi jogok megsértésével kapcsolatban. Ezek közül legismertebb a Világbank (World Bank) és a Nemzetközi Valutalap (International Monetary Fund, IMF),¹⁴ amelyek a II. világháború végétől kezdve alapvetően meghatározzák a nemzetközi pénzügyi rendszert. Mindkettő fontos szerepet játszik az alacsony jövedelmű országok életszínvonalának emelésében, illetve a szegénység visszaszorításában.

9 OECD 2019, 4.

10 A szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi szerződés 2. cikk (1) bekezdés *i*) pontja például egyszerűen csak a „kormányközi szervezet” (*intergovernmental organization*) kifejezést használja, amely több szempontból is felülvizsgálatra szorulna. Vagy egy viszonylag friss magyar példát is említve: a nemzetközi szervezeteknél nemzeti szakértőként történő foglalkoztatásról szóló 200/2022. (VI. 7.) Korm. rendelet 2. § 14. pontja alapján a nemzetközi szervezet „nemzetközi szerződéssel vagy államközi együttműködés keretében létrehozott és működő szervezet”.

11 „(a) international organization means an organization established by a treaty or other instrument governed by international law and possessing its own legal personality. International organization may include as members, in addition to States, other entities”

12 Az ENSZ szakosított szervei (*UN specialized agencies*) esetében ezt a szakosított intézmények kiváltságairól és mentességeiről szóló egyezmény biztosítja (United Nations 1947, Article II).

13 Herz 2007, 3.

14 Az IMF 1945-ben jött létre, legfontosabb feladata, hogy különféle hitelkonstrukciókkal segítse a gazdasági problémákkal küzdő országokat.

A Világbank a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankból (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD) és a Nemzetközi Fejlesztési Társulásból (International Development Agency, IDA) áll. Az IBRD-t 1994-ben hozták létre a Bretton Woods-i konferencián, a háború utáni újjáépítés finanszírozása érdekében. Az 1960-as évektől kezdte jelentősen növelni a kihelyezett források arányát a feltörekvő országokba, az 1990-es évek elejétől pedig megnőtt a szociális, egészségügyi és környezeti szempontok jelentősége a tevékenységét ért kritikák hatására.¹⁵ A tagállamainak száma jelenleg 189, amelyek biztosítják a bank alaptőkéjét, de a forrásait alapvetően a nemzetközi pénzpiacokról szerzi be. Különbféle pénzügyi eszközökkel, tanácsadással és technikai segítségnyújtással támogatja elsősorban a közepes jövedelemmel rendelkező országokat;¹⁶ a szolgáltatásait piaci alapon nyújtja. Az alapokmánya kifejezetten tiltotta, hogy a bank és tisztségviselői beavatkozzanak a tagállamai politikai ügyeibe, és az országok politikai jellege sem befolyásolhatta a döntéshozatal során, kizárólag gazdasági megfontolásokat vehetett figyelembe.¹⁷ Az IDA 1960-ban kezdte meg működését, és a leghátrányosabb helyzetű országoknak nyújt segítséget, rendkívül kedvező feltételekkel.¹⁸

Az úgynevezett Világbank-csoporthoz (World Bank Group) tartozik még a Nemzetközi Pénzügyi Társaság (International Finance Corporation, IFC),¹⁹ a Nemzetközi Beruházás-biztosítási Ügynökség (Multilateral Investment Guarantee Agency, MIGA) és a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja (International Centre for the Settlement of Investment Disputes, ICSID). Ezek közül az IFC a magánvállalkozások legnagyobb támogatója a feltörekvő országokban, amely állami garancia nélkül is végez finanszírozást, de csak olyan esetekben, amikor megfelelő mennyiségű magántőke nem áll rendelkezésre egy adott projekthez.

A multilaterális fejlesztési bankok közé tartozik az Afrikai Fejlesztési Bank (AfDB), az Ázsiai Fejlesztési Bank (ADB), az Ázsiai Infrastruktúra-fejlesztési Bank (AIIB), az Amerikaközi Fejlesztési Bank (IADB), az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD), az Új Fejlesztési Bank (NDB)²⁰ és az Iszlám Fejlesztési Bank (IsDB), de ide szokták sorolni az Európai Beruházási Bankot (European Investment Bank, EIB) is. Regionális és szubregionális szinten is működnek hasonló szervezetek,²¹ és vannak

15 Kende 2014, 645.

16 Az összes támogatás (1946 óta) meghaladja az 500 milliárd dollárt, lásd: www.worldbank.org/en/who-we-are/ibrd

17 IBRD Articles of Agreement, Article 4(10)

18 1960 óta kb. 460 milliárd dollárnyi támogatást nyújtott összesen 114 országnak. Jelenleg 79 ország jogosult részt venni a programjaiban, lásd: <https://ida.worldbank.org/en/what-is-ida>

19 Az IFC 1956-ban jött létre, jelenleg 179 tagállama van.

20 Korábban BRICS Development Bank, azaz a BRICS-országok (Brazília, Oroszország, India, Kína és a Dél-afrikai Köztársaság) vezetésével létrejött fejlesztési bank.

21 Caribbean Development Bank (CDB), Central American Bank for Economic Integration (CABEI), East African Development Bank (EADB), West African Development Bank (BOAD), Black Sea Trade and Development Bank (BSTDB), Economic Cooperation Organization Trade and Development Bank (ETDB), Eurasian Development Bank (EDB), North American Development Bank (Nadbank) stb.

olyan szervezetek is, amelyek sokkal korlátozottabb tagsággal rendelkeznek, illetve csak bizonyos típusú projekteket finanszíroznak.²²

A beruházások jelentősége

A gazdaságok átalakításához és fejlesztéséhez folyamatosan beruházásokat kell alkalmazni, és az ezekhez szükséges tőkeallokáció előteremtéséhez különösen a kevésbé fejlett országok számára jelentenek óriási segítséget a nemzetközi pénzügyi szervezeteken keresztül megszerezhető források. A (multilaterális) fejlesztési bankok által biztosított pénzügyi források – a közvetlen külföldi befektetésekhez hasonlóan – hozzájárulnak a gazdasági növekedéshez, javítják a versenyképességet, a köz- és magánfinanszírozás mozgósításával tőkét, technológiát, innovációt és szakértelmet vonzanak, méretgazdaságosságot eredményeznek, segítik a kedvező üzleti és beruházási környezet megteremtését, valamint új piacokat nyitnak meg az export számára.

Ezek tehát nem klasszikus kereskedelmi banki tevékenységet végző pénzügyi intézmények, és nem is jegybankok, amelyek legfontosabb feladata az árstabilitás elérése és megőrzése az egyes országokban. Sajátosságuk, hogy általában olyan beruházásokat támogatnak, amelyek magasabb kockázatúak, és jóval hosszabb távon térülnek meg, mint a kereskedelmi bankok által finanszírozott projektek. Hagyományosan az energetika, a közlekedés, a mezőgazdaság, valamint a vízgazdálkodás és szennyvízkezelés azok az ágazatok, ahol a legnagyobb szükség van a fejlesztési bankok ilyen típusú segítségére. A támogatott országok és egyéb szereplők így magas színvonalú projektek finanszírozásához kapnak segítséget, amely segít fedezni a termelékenységnövelő beruházások jelentős költségeit. Ennek nagyságrendjére példaként említhető, hogy 2000 és 2015 között a multilaterális fejlesztési bankok a támogatásaik összegét éves szinten 50 milliárdról 127 milliárd dollárra növelték, és még a 2008-ban bekövetkezett pénzügyi és gazdasági válság idején is tudták fokozni azt.²³

A vizsgált fejlesztési bankok általában nemcsak a finanszírozáshoz járulnak hozzá, hanem aktívan részt is vesznek a projektek fejlesztésében és megvalósításában. A részvételük kiterjed a végrehajtás felügyeletére és a hatások befolyásolására is. Márpedig a legjobban megtervezett és menedzselte projektnek is lehetnek előre nem látható gazdasági, szociális és/vagy környezeti kockázatai. A nagy infrastrukturális, energetikai, közlekedési, mezőgazdasági és ipari beruházásokra különösen igaz, hogy a gazdasági hasznok mellett jelentős társadalmi és környezeti következményekkel járnak. Ezeknek a negatív következményeknek a csökkentésére többféle módszer is ismert, ezek közül a várható hatások előzetes vizsgálata (*impact assessment*), illetve

22 International Fund for Agricultural Development (IFAD), Nordic Investment Bank (NIB), OPEC Fund for International Development (OFID), International Bank for Economic Co-operation (IBEC), Arab Bank for Economic Development in Africa (BADEA) stb. Ide sorolható a Nemzetközi Beruházási Bank (International Investment Bank, IIB) is, amelyet eredetileg a KGST országai hoztak létre 1970-ben, jelenleg mindössze 9 tagja van, és a székhelye Budapestre került a 2019. évi XI. törvény alapján.

23 World Bank Group 2016, 1.

az engedélyeztetési eljárások keretében az érintettek bevonása a döntések meghozatalába kiemelkedő jelentőségű.

Mivel a beruházások megvalósítása hosszú távra alapvetően meghatározhatja egy adott terület jövőbeni hasznosítási lehetőségeit, valamint az ott élők életkörülményeit, komoly érdek-összeütközések merülhetnek fel tehát a gazdaságfejlesztési célok, valamint az egyéb – jellemzően hosszabb távú – érdekek között. Általában megfigyelhető, hogy minél nagyobb volumenű beruházásról van szó, annál súlyosabb kockázatokkal és jelentősebb érdeksérelemmel lehet számolni az adott beruházás tervezése és megvalósítása során. A túl nagy kockázatokat hordozó beruházások támogatása pedig komoly reputációs problémákhoz is vezethet a finanszírozást segítő pénzügyi intézményekre nézve.

A támogatott országok nyilvánvalóan érdekeltek a beruházások sikeres megvalósításában, ezért adott esetben nem riadnak vissza a jogsértések elkövetésétől sem a fejlesztések mielőbbi megvalósítása érdekében. Ennek rémisztő példái voltak az 1980 és 1982 között elkövetett mézárások Guatemalában, a Chixoy-gát megépítése miatt,²⁴ amelynek a finanszírozásában jelentős részt vállalt a Világbank és az Amerikai Fejlesztési Bank (IADB) is.²⁵ Az érintett közösségek évtizedekkel később kaptak jóvátételt az elszenvedett sérelmekért,²⁶ miután a guatemalai kormány 2014-ben elismerte a tömeges jogsértést.²⁷ De említhetnénk a Világbank körülbelül 240 millió dolláros támogatásával, 1995-re megvalósult Pak Mun-gát által okozott szociális és környezeti katasztrófát Thaiföldön.²⁸

Természetesen számos jó példa és adaptálható gyakorlat létezik arra, hogy a különböző érdekeket miként lehet összhangba hozni egymással, hogyan lehet kompromisszumos megoldásokat találni konkrét esetekben, de sajnos ennek ellenkezőjére is találni rengeteg példát. Az International Consortium of Investigative Journalists nevű szervezet például a Világbank által támogatott, majdnem 1000 projektet vizsgált a 2004 és 2013 közötti időszakból. 2015-ben nyilvánosságra hozott jelentésükben azt állapították meg, hogy ezeknek a projekteknek 20–30%-a kényszerítette az érintetteket (több mint 3 millió embert) a lakóhelyük elhagyására, illetve a megélhetésüket korábban biztosító tevékenységeik befejezésére.²⁹ Az ENSZ vonatkozó irányelvei,³⁰ valamint az OECD által a multinacionális vállalatok számára meghatározott iránymutatások³¹ is megerősítik, hogy súlyos következményekkel járhat az emberi jogokra nézve, ha egy projekt előkészítése és megvalósítása során magas a jogsértések bekövetkezésének a kockázata, a finanszírozásban szerepet vállaló pénzügyi intézmények azonban nem a megfelelő gondossággal járnak el.

24 Pacenza 1996, 8.

25 Carasik–Russell 2012

26 Aquirre 2015

27 Lásd: <https://ejatlas.org/conflict/chixoy-dam-guatemala>

28 World Commission on Dams 2000

29 Lásd: www.icij.org/investigations/world-bank/explore-10-years-world-bank-resettlement-data

30 UN Human Rights Council 2011

31 OECD 2011

Kérdéses, hogy milyen mértékben vethető fel azoknak a nemzetközi pénzügyi intézményeknek (szervezeteknek) a felelőssége, amelyek részben vagy egészben finanszírozzák azokat a fejlesztéseket, beruházásokat, amelyek megvalósítása során akár tömegesen kerül sor az emberi jogok megsértésére. Ilyen esetekben az adott állam, illetve a képviselőjében eljáró személy(ek) felelőssége merülhet fel elsősorban, és a felelősség érvényesítésére különféle bírói fórumok előtt van lehetősége az érintett(ek) nek. Másik oldalról viszont nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a beruházásokhoz szükséges pénzügyi források nélkül gyakran nem is kerülne sor a beruházásra, mert az adott ország egyszerűen nem rendelkezik elegendő anyagi és egyéb erőforrással a fejlesztések megvalósításához.³² Ilyen esetekben a pénzügyi intézmények felelőssége is felmerül a saját cselekedeteikért vagy döntéseikért, függetlenül attól, hogy egy másik személy vagy szervezet magatartása közvetlenebb módon járult hozzá a jogsértéshez. A jog azonban hagyományosan csekély szerepet játszott a feltörekvő országoknak nyújtott fejlesztési források megítélésénél, viszont az elmúlt években az emberi jogi alapú megközelítés (*human rights-based approach*) megjelenésének köszönhetően jelentősen megnőtt az érdeklődés iránta.³³

Az ARIO vonatkozó szabályai

A nemzetközi szervezetek jogalanyisága természetüknél fogva származékos és korlátozott jellegű. Főszabály szerint az önálló jogi személyiséggel rendelkező nemzetközi szervezet felel az általa elkövetett nemzetközi jogsértésekért. A gyakorlatban azonban a nemzetközi szervezetek felelősségének megállapítása még az államokénál is sokkal több problémát vet fel.³⁴

Az ARIO abból indul ki, hogy a nemzetközi szervezet valamennyi jogsértése (pontosabban a nemzetközi jog szabályainak a megsértése) maga után vonja annak nemzetközi felelősségét.³⁵ A nemzetközi szervezet tehát olyan fennálló nemzetközi kötelezettségét szegi meg, amely egyúttal betudható neki. A betudhatóság kapcsán azonban fontos megkülönböztetnünk egymástól a magatartás betudását (*attribution of conduct*) a felelősség betudásától (*attribution of responsibility*), hiszen egyrészt nem minden magatartás keletkeztet nemzetközi felelősséget, másrészt a felelősség betudhatósága nem minden esetben függ attól, hogy a magatartás is betudható-e a nemzetközi szervezetnek.

A nemzetközi felelősséget a nemzetközi jog alanyai elsősorban független, egyéni felelősségként fogják fel. A gyakorlatban azonban előfordulhat a felelősség megosztásának a kérdése (*shared responsibility*), amikor több szereplő (köztük nemzetközi szervezet) jogsértő tevékenysége vezet káros következményekhez, de az egyes sze-

32 Shaw 2014, 955–956.

33 Broberg–Sano 2018, 664.

34 D’Aspremont 2012, 15.

35 ARIO 3–4. cikk.

replők hozzájárulása nem állapítható meg külön-külön,³⁶ azaz az egyes szereplők tevékenysége nincs közvetlen okozati összefüggésben a felelősség egy meghatározott részével. Bonyolítja a helyzetet, hogy a felelősség megosztására lehetőség van magatartás és felelősség betudása esetén egyaránt;³⁷ a felelősség betudhatósága azonban nem feltétlenül keletkeztet megosztott felelősséget egy nemzetközi szervezet és a tagállama(i) között.

Az ARIO 14. cikke alapján a nemzetközi szervezetek felelősségre vonhatók a nemzetközi jog megsértéséért, amennyiben segítséget vagy támogatást nyújt (*aid or assist*) egy államnak vagy egy másik nemzetközi szervezetnek a jogsértés elkövetéséhez. Az ASR 16. cikkének mintájára megalkotott rendelkezés³⁸ alkalmazásának alapvető feltétele azonban, hogy az adott nemzetközi szervezet legyen tisztában a tevékenység jogsértő jellegével, amely akkor is jogsértő lenne, ha ő maga követné el. Hasonló a helyzet abban az esetben, ha egy nemzetközi szervezet irányítást és ellenőrzést (*direction and control*) gyakorol egy állam vagy egy másik nemzetközi szervezet jogsértő tevékenysége felett. Ez olyan kötelező erejű döntést feltételez a szervezet részéről, amely nem ad lehetőséget a nemzetközi jogsértés elkerülésére.³⁹ Végül, egészen kivételes esetekben képzelhető csak el, hogy egy nemzetközi szervezet jogsértés elkövetésére kényszerítsen egy államot vagy egy másik nemzetközi szervezetet.⁴⁰

Ami a támogatást és segítségnyújtást illeti, az „aid and assistance” kifejezés gyakran pénzügyi összefüggésben merül fel.⁴¹ Ezzel kapcsolatban az Egyesült Államok már az 1970-es években felvetette a Világbank és hasonló pénzügyi szervezetek esetén a támogatások nyújtásának szigorítását azon országok számára, amelyekben az ENSZ szerint az emberi jogok tömeges megsértésére kerül sor.⁴² Giorgio Gaja professzor, az ARIO különélőadója (*special rapporteur*) is hangsúlyozta a nemzetközi szervezetek felelősségéről szóló harmadik jelentésében, hogy egy államnak egy adott beruházáshoz – pénzügyi támogatás vagy egyéb formában – nyújtott segítség, amely bizonyos érintett személyek (*certain affected individuals*) emberi jogainak a sérelmével jár, felvetheti a nemzetközi szervezet felelősségét.⁴³

Az ARIO rendelkezéseinek az alkalmazása egyelőre nagyon korlátozott a gyakorlatban, hiszen a sérelmet szenvedett személyeknek gyakran a saját államukkal szemben sincs lehetőségük fellépni nemzeti szinten (a nemzeti jog alapján) vagy valamilyen nemzetközi emberi jogi fórum előtt. A nemzetközi szervezetek felelősségét pedig eleve a nemzetközi jog szabályai alapján kell megítélni.⁴⁴

36 Nollkaemper–Jacobs 2013, 368.

37 Kis–Mohay–Pánovics 2021, 288.

38 Möldner 2012, 312.

39 United Nations 2011, 67.

40 United Nations 2011, 68.

41 Reinisch 2010, 66–67.

42 Shitala 1992, 32.

43 ILC 2005, 11.

44 Cassese 2005, 407–408.

Elszámoltathatóság és immunitás

A feltörekvő országok számára a nemzetközi pénzügyi intézmények által nyújtott (társ)finanszírozás gyakran elengedhetetlen, hiszen saját forrásaikból képtelenek lennének előteremteni az adott beruházáshoz szükséges tőkét. A fejlesztések jelentős része tehát egyszerűen elmaradna, ha a nemzetközi pénzügyi intézmény(ek) részéről nem lenne garantált a szükséges források rendelkezésre bocsátása. Közvetlen összefüggés van tehát a nemzetközi pénzügyi intézmények tevékenysége, valamint a beruházások megvalósítása között, ami önmagában felveti azt a kérdést, hogy milyen szempontok alapján döntenek ezek az intézmények az egyes projektek támogatásáról, mekkora szerepe van ebben az egyes tagállamok képviselőinek, hogyan tudják megfelelően figyelembe venni az eltérő érdekeket, megelőzni a felmerülő konfliktusokat, illetve adott esetben milyen lehetőségük van fellépni az érintett országok részéről elkövetett, esetleges jogsértések ellen.

A nemzetközi pénzügyi szervezetek számára nem kis nehézséget okoz, hogy miként tudnak megfelelni az aktuális kihívásoknak, amibe beletartozik az adott szervezetek transzparens működése és az ebből fakadó elszámoltathatósága. Egy részük független szervezeti egységek felállításával igyekezett választ adni a tevékenységük átláthatóságával kapcsolatos kritikákra. Mostanra egész hálózata jött létre azoknak az elszámoltathatósági mechanizmusoknak (Independent Accountability Mechanisms Network⁴⁵), amelyek a közöttük fennálló, jelentős eltérések ellenére közös céljuknak tekintik, hogy az érintett személyek közvetlenül jelezhessék a problémáikat az érintett bankok műveleteivel kapcsolatban.

Elsőként a Világbank (pontosabban a Board of Executive Directors) hozott létre 1993-ban egy vizsgálati panelt (*inspection panel*)⁴⁶ amely független a menedzsmenttől, és közvetlenül az ügyvezető igazgatók testülete számára készít jelentéseket. Fő feladata, hogy pártatlan eljárás keretében állapítsa meg a tényeket a hozzá érkező panaszok esetén, amelyek szerint egyes banki műveletek nem felelnek meg az intézmény politikáinak vagy eljárásainak.⁴⁷ Létrejöttét elsősorban külső tényezők indokolták,⁴⁸ például a Sardar Sarovar-gát és -erőmű építése az indiai Narmada folyón, amelynek a finanszírozásából 1994-ben kihátrált az IBRD, mivel az indiai kormány nem teljesítette a kölcsön feltételeként megállapított környezetvédelmi és egyéb követelményeket,⁴⁹ valamint a chilei Pangué Hydroelectric Project,⁵⁰ amely 1993 és 1996 között épült meg. 2021-ig összesen 155 ügyben fordultak a panelhez, első alkalommal 2001-ben történt meg, hogy a panel felhívta a bank figyelmét az emberi jogokkal kapcsolatos problémákra (a Csád–Kamerun-olajvezeték és a kapcsolódó projektek megvalósítása

45 Lásd: www.inspectionpanel.org/about-us/independent-accountability-network

46 The World Bank 1993

47 Woods 2001, 93.

48 Nanwani 2020

49 A beruházás 1987-ben kezdődött meg, és végül csak 2017 szeptemberében fejeződött be a létesítmény ünnepélyes átadásával, lásd Al Jazeera 2017.

50 Winthrop 1998, 33.

során).⁵¹ 2020 szeptemberében az ügyvezető igazgatók testülete kibővítette a panel feladatkörét, továbbá kiegészítette a tevékenységét egy vitarendező szolgálattal (*dispute service*).⁵² Az így létrejött elszámoltathatósági mechanizmus (*accountability mechanism*) 2021 júliusában meg is kezdte a működését.

Később más multilaterális fejlesztési bankok is felállították a saját átláthatósági mechanizmusait,⁵³ az IMF pedig egy független értékelést végző hivatalt (Independent Evaluation Office) hozott létre. Mostanra egész hálózata jött létre az elszámoltathatóságot biztosító, független mechanizmusoknak, és az együttműködésük lehetőséget ad az ötletek és tapasztalatok cseréjére.⁵⁴ A gyakorlatban azonban problémákat okozott, hogy ezek a mechanizmusok eltérő időpontokban kezdték meg a működésüket, ezért bizonyos intézmények esetén egyszerűen nem álltak rendelkezésre, máskor pedig a több szervezet általi finanszírozás okozott gondot az érintetteknek, hogy melyiket vegyék igénybe a rendelkezésre álló mechanizmusok közül.⁵⁵

A nemzetközi pénzügyek terén az államok sokáig féltékenyen őrizték a szuverén döntéshozó státuszukat.⁵⁶ Az általuk létrehozott nemzetközi szervezetek pedig különböző kiváltságokkal és mentességekkel (*privileges and immunities*) rendelkezhetnek, beleértve az államok bíróságainak joghatósága alóli mentességet.⁵⁷ Ezért ellenük eljárást indítani csak azon tag területén működő és joghatósággal rendelkező illetékes bíróság előtt lehet, ahol a szervezet értékpapírokat bocsátott ki vagy garantált, ahol hivatala van, vagy ahol az erről szóló értesítés átvételére kézbesítési megbízottat jelölt ki.⁵⁸ Nem indítható továbbá eljárás a tagjai vagy olyan személyek részéről, amelyek vagy akik a tagok nevében járnak el, vagy igényüket azoktól származtatják. Tulajdona, vagyona és követelése – bárhol és bárkinek a birtokában legyenek is – mentesek a lefoglalás, a letiltás és a végrehajtás minden formája alól mindaddig, amíg az adott szervezettel szemben jogerős ítélet nem születik.⁵⁹ Az immunitásra a mai napig az adott nemzetközi szervezet funkcióinak hatékony gyakorlásához szükséges feltételként tekintenek (bár elméletileg le is lehet mondani róla).

51 Sovacool – Fourie – Tan-Mullins 2018, 880.

52 The World Bank 2020

53 AfDB: Independent Review Mechanism (2004), ADB: Accountability Mechanism (1995), AIIB: Project-affected People's Mechanism (2018), EBRD: Independent Project Accountability Mechanism (2003), IADB: Independent Consultation and Investigation Mechanism (1994), IFC/MIGA: Compliance Advisor Ombudsman (1999) stb.

54 Lásd: www.inspectionpanel.org/about-us/independent-accountability-network

55 Utóbbi probléma egy ugandai vízerőműprojekt (Bugajali hydropower plant) kapcsán merült fel először élesen, amelynek a finanszírozásában többek között a Világbank és az AfDB is részt vett; lásd AKDN 2013.

56 Simmons 2000, 819; Erdem Türkelli 2020, 254.

57 Bradlow 2010, 17; Bruhács 2010, 51.

58 Lásd például a 2021. évi LXI. törvény 1. mellékletének VI., XIII. és XIV. függelékeit.

59 Utóbbi kitétel nem minden esetben jelenik meg, például az EBRD létrehozásáról szóló megállapodás – amelyet Magyarországon az 1991. évi LV. törvénnyel hirdettek ki – sem tartalmazza. Egyébként pedig a javakra és a tulajdonra vonatkozó joghatóság alóli mentességről való kifejezett lemondás sem terjed ki a végrehajtás alóli mentességre.

2019-ben az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága (US Supreme Court) történelmi döntést hozott a *Jam v. IFC* ügyben.⁶⁰ A 7:1 arányban meghozott döntés elismerte, hogy az IFC-hez hasonló nemzetközi szervezetek immunitása nem abszolút jellegű (az International Organizations Immunities Act értelmében), mert rájuk nézve is alkalmazni kell a külföldi országokra vonatkozó kivételeket (a Foreign Sovereign Immunities Act alapján). Különösen igaz ez a kereskedelmi tevékenység (*commercial activity*) végzésére, amely az IFC esetében is kétségtelenül fennáll.⁶¹ Elismerték tehát a korlátozott immunitást,⁶² de ez még nem jelentette az IFC felelősségének a megállapítását ebben a konkrét ügyben, a felperes közösségekkel szemben.⁶³

Az eset hátterét egy 20 évre szóló, 450 millió dolláros kölcsön jelentette, amelyet a washingtoni székhelyű IFC biztosított 2008-ban a Tata Mundra Power Plant projekthez az indiai Gujarat államban. A 4000 MW teljesítményű erőműben elsősorban Indonéziából importált szenet terveztek felhasználni,⁶⁴ de ennek a költségei néhány év alatt jelentősen megemelkedtek. A projekt jelentős hatásokkal járt a levegő minőségére és a felszín alatti vizekre, illetve – a tenger közelsége miatt – a halászatból élő helyi közösségekre. Az IFC saját elszámoltathatósági mechanizmusának (Compliance Advisor Ombudsman) keretében hozott monitoringjelentések elmarasztaló megállapításai ellenére a Társaság nem tett érdemi lépéseket a hiányosságok kiküszöbölése érdekében.

Zárógondolatok

Napjainkban egyre kézzelfoghatóbbá válnak az éghajlatváltozás és az erőforrások kiemerülésének katasztrofális következményei, amelyek kezeléséhez sürgős fellépésre van szükség a nemzetközi közösség részéről. A beruházások finanszírozását végző pénzügyi intézmények tehát új, speciális kihívásokkal szembesülnek, és ezzel összhangban az általuk biztosított támogatásoknak is egyre szigorúbb kritériumoknak kell megfelelniük, aminek a középpontjában az emberi jogok védelme áll.⁶⁵

A globális problémák – és különösen az éghajlatváltozásból fakadó kihívások – kezeléséhez alapvető változásokra (egyfajta „paradigmaváltásra”) van szükség, ami a pénzügyi rendszer működését tekintve is igaz. A fenntarthatóság értelmezésével kapcsolatos, évtizedek óta tartó viták ellenére maga a kifejezés gyökeret vert a pénzügyek terén is. A zöld gazdaság, a körforgásos gazdaság, a karbonsemlegesség, a zöld átállás szintén mind olyan célkitűzések, amelyek egyre népszerűbbé és elismertté válnak. A pénzügyi szektor egészének kulcsszerepe van a gazdaság működésének zöld irányba terelésében, a karbonsemlegesség fokozatos megteremtésében.

60 Budha Ismail Jam et al. v. International Finance Corporation, 139 S. Ct. 759 (2019)

61 Simons–Graziano 2020

62 Morelli 2020, 100–101.

63 Sharma 2020, 46–47.

64 Lásd: <https://disclosures.ifc.org/project-detail/SPI/25797/tata-ultra-mega>

65 Morelli 2020, 101.

2021-ben az olyan nagy, nemzetközi szervezetek, mint az ENSZ, az IMF, az OECD vagy a Pénzügyi Stabilitási Tanács (Financial Stability Board, FSB), továbbá az európai és ázsiai – sőt az amerikai – jegybankok is kiemelt prioritásként kezelték a pénzügyi rendszer zöldítését, a „fenntartható gazdaságra” való átállás támogatását, illetve az éghajlatváltozás pénzügyi stabilitásra gyakorolt hatásainak kutatását, valamint az ezekre adható válaszok feltérképezését.⁶⁶

Mivel a gazdasági, szociális és környezeti kérdések összefonódnak, egyre határozottabb elvárás a pénzügyi intézményekkel szemben is, hogy javítsák hozzájárulásukat a fenntarthatóság eléréséhez, ennek részeként társadalmi és környezeti szempontból is fenntartható politikát folytassanak, azaz a gazdasági teljesítmény növelésén túl maximalizálják a tevékenységeik társadalmi és környezeti hasznait is. Ehhez a fenntarthatósággal összefüggő célokra és sztenderdekre van szükség, és hangsúlyosabban kell figyelembe venni a – jellemzően hosszabb távú – környezeti és szociális kockázatokat a beruházásokat megalapozó tényezők között,⁶⁷ ami elengedhetetlen a pénzügyi stabilitás és a reálgazdaság rezilienciája szempontjából. A vállalatoknak és egyéb szereplőknek így nehezebb lesz forrásokhoz jutniuk, ha a pénzügyi intézmények kalkulációiban megjelennek a nem fenntartható tevékenységek valós kockázatai. A támogatásoknak ezért összhangban kell lenniük az adott szervezet hosszú távú stratégiájával, és fontos, hogy a fejlesztési bankok a saját működésük során is érvényesítsék a fenntarthatósági szempontokat.

Az Európai Unió ebből a szempontból egyfajta modellként szolgálhat, mert olyan fejlődés mellett köteleződött el, amely megfelel a jelen és jövő nemzedékek szükségleteinek, miközben biztosítja a gazdasági növekedést, továbbá új beruházási és foglalkoztatási lehetőségeket kínál. A 2019 végén meghirdetett Európai Zöld Megállapodás⁶⁸ jelenleg az EU fő gazdaságfejlesztési stratégiája, amely kettős – zöld és digitális – átállást tűzött ki célként (a „tartós és fenntartható növekedés” érdekében). Kulcsfontosságúnak tekinti a fenntarthatóságot, valamint a nagyobb erőforrás-hatékonysággal és alacsony CO₂-kibocsátással járó, körforgásos gazdaság (*circular economy*) fokozatos megteremtését. Témánk szempontjából különösen fontos a fenntartható finanszírozást célzó taxonómiai rendelet,⁶⁹ amely létrehozta a környezeti szempontból fenntartható gazdasági tevékenységek egységes osztályozási rendszerét. Ennek köszönhetően lehetővé válik a tőkeáramlások fenntarthatóbb gazdasági tevékenységek irányába való terelése, ami lehetővé teszi a gazdasági szereplők számára, hogy beruházásaikat a fenntarthatóbb technológiák és vállalkozások felé irányítsák. Az Európai Unió és Kína már jogszabályok szintjén is rögzítette a saját taxonómia-jára vonatkozó előírásokat, és 2020 júliusában külön munkacsoportot is felállítottak

66 Magyar Nemzeti Bank 2022, 14.

67 A körültekintő kockázatkezelés lehetővé teszi a (nemzetközi) pénzügyi intézmények számára, hogy csak olyan tevékenységeket finanszírozzanak, amelyek pénzügyi, társadalmi és környezeti szempontból is fenntarthatónak minősülnek.

68 Európai Bizottság 2019

69 2020/852 rendelet, 13.

a meglévő szabályaik összehasonlítása érdekében. Ennek eredményeként kiadtak egy közös jelentést *Common Ground Taxonomy* néven, 2021 novemberében.⁷⁰

A jelenlegi beruházási szintek nyilvánvalóan nem elegendőek egy környezeti és szociális szempontból is fenntartható gazdasági rendszer támogatásához. A nemzetközi pénzügyi intézményeknek (és azon belül a multilaterális fejlesztési bankoknak) élen kell járniuk a fenntartható megoldásokat támogató, koherens pénzügyi rendszer kialakítására irányuló nemzetközi erőfeszítések összehangolásában. Válságok idején pedig különösen fontos, hogy a még rendelkezésre álló forrásokat a lehető leghatékonyabban használják fel, és közben növekedjen a magánszektorból származó finanszírozás aránya is. Ezzel még sürgetőbbé válik az emberi jogok tiszteletben tartásának elősegítése, az elszámoltathatósági mechanizmusok továbbfejlesztése, valamint nyilvánuló jogsértések esetén az adott szervezet felelősségre vonásának a lehetővé tétele.

Irodalomjegyzék

- Aquirre, Monti (2015): Chixoy Reparations at Last: Checks Are In. *International Rivers*, 2015. október 20. Online: www.internationalrivers.org/news/blog-chixoy-reparations-at-last-checks-are-in/
- Bradlow, Daniel D. (2010): International Law and the Operations of International Financial Institutions. In Daniel D. Bradlow – David B. Hunter: *International Financial Institutions and International Law*. The Netherlands, Kluwer Law International BV. 1–30.
- Broberg, Morten – Hans-Otto Sano (2018): Strengths and Weaknesses in a Human Rights-Based Approach to International Development – An Analysis of a Rights-Based Approach to Development Assistance Based on Practical Experiences. *The International Journal of Human Rights*, 22(5), 664–680. Online: <https://doi.org/10.1080/13642987.2017.1408591>
- Bruhács János (2010): *Nemzetközi jog II. Különös rész*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- Carasik, Lauren – Grahame Russell (2012): Justice Delayed 30 Years in Guatemala. *Al Jazeera*, 2012. január 4. Online: www.aljazeera.com/opinions/2012/1/4/justice-delayed-30-years-in-guatemala
- Cassese, Antonio (2005): *International Law (2nd edition)*. Oxford, Oxford University Press.
- D’Aspremont, Jean (2012): The Articles on the Responsibility of International Organizations: Magnifying the Fissures in the Law of International Responsibility. *International Organizations Law Review*, 9(1), 15–28. Online: <https://doi.org/10.1163/15723747-00901009>
- Ebenroth, Carsten Thomas (1991): Shareholders’ Liability in International Organizations: The Settlement of the International Tin Council Case. *Leiden Journal of International Law*, 4(2), 171–183. Online: <https://doi.org/10.1017/S0922156500002284>
- Erdem Türkelli, Gamze (2020): The Best of Both Worlds? Multilateral Development Banks, Immunities and Accountability. *Hague Journal on the Rule of Law*, 12, 251–281. Online: <https://doi.org/10.1007/s40803-020-00143-1>
- Európai Bizottság (2019): *A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az európai zöld megállapodás*. COM(2019) 640 final (2019. december 11.). Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:52019DC0640>

70 Lovegrove 2021

- Greenwood, Christopher (1990): The Tin Council Litigation in the House of Lords. *Cambridge Law Journal*, 49(1), 8–13. Online: <https://doi.org/10.1017/S0008197300106750>
- Herz, Steven (2007): *The Role and Responsibilities of International Financial Institutions with Respect to Human Rights and Their Relevance to the Private-Sector*. A Submission to the U. N. Special Representative to the Secretary General on Human Rights and Transnational Corporations and other Business Enterprises. Bank Information Center, February 2007. Online: <https://bit.ly/3HdLWif>
- ILC (2005): *Third Report on Responsibility of International Organizations*. Fifty-Seventh Session, 2005, UN Doc. A/CN.4/553.
- Kende Tamás et al. (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2014.
- Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston – Pánovics Attila (2021): A nemzetközi szervezetek felelőssége: koncepcionális és értelmezési kérdések. In Kajtár Gábor – Sonnevend Pál (szerk.): *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században. Tanulmányok Valki László tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös. 285–298.
- Lovegrove, Simon (2021): IPSF Common Ground Taxonomy Package. *Regulation Tomorrow*, 2021. november 5. Online: www.regulationtomorrow.com/eu/ipsf-common-ground-taxonomy-package/
- Magyar Nemzeti Bank (2022): *Zöld pénzügyi jelentés* (2022. május). Online: www.mnb.hu/letoltes/zold-penzugyi-jelentes-2022.pdf
- Morelli, Antonio (2020): International Financial Institutions and Their Human Rights Silent Agenda: A Forward-Looking View on the “Protect, Respect and Remedy” Model in Development Finance. *American University International Law Review*, 36(1), 51–103. Online: <https://digitalcommons.wcl.american.edu/auilr/vol36/iss1/2>
- Möldner, Mirka (2012): Responsibility of International Organizations – Introducing the ILC’s DARIO. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, 16(1), 281–327.
- Nanwani, Suresh (2020): Independent Accountability Mechanisms in Further Pursuit of Accountability: Directions, Cooperation and Engagement (Chapter 10). In Owen McIntyre – Suresh Nanwani (szerk.): *The Practice of Independent Accountability Mechanisms (IAMs), Towards Good Governance in Development Finance*. Leiden–Boston, Brill Nijhoff. 262–290. Online: https://doi.org/10.1163/9789004337787_012
- Narendra Modi Inaugurates Sardar Sarovar Dam. *Al Jazeera*, 2017. szeptember 17. Online: www.aljazeera.com/news/2017/9/17/narendra-modi-inaugurates-sardar-sarovar-dam
- Nollkaemper, Andre – Dov Jacobs (2013): Shared Responsibility in International Law: A Conceptual Framework. *Michigan Journal of International Law*, 34(2), 359–438.
- OECD (2011): *Guidelines for Multinational Enterprises* (2011 Edition). OECD Publishing. Online: <https://doi.org/10.1787/9789264115415-en>
- OECD (2019): *The Contribution of International Organisations to a Rule-Based International System* (2019. április 10.). Online: www.oecd.org/gov/regulatory-policy/IO-Rule-Based%20System.pdf
- Pacenza, Matt (1996): A People Damned: The Chixoy Dam, Guatemalan Massacres and the World Bank. *Multinational Monitor*, 17(7–8), 8.
- President Museveni and the Aga Khan Inaugurate Bujagali Hydropower Plant. *AKDN*, 2013. április 10. Online: www.akdn.org/press-release/president-museveni-and-aga-khan-inaugurate-bujagali-hydropower-plant

- Reinisch, August (2010): Aid or Assistance and Direction and Control between States and International Organisations in the Commission of Internationally Wrongful Acts. *International Organizations Law Review*, 7(1), 63–77. Online: <https://doi.org/10.1163/157237310X523821>
- Simmons, Beth A. (2000): International Law and State Behaviour: Commitment and Compliance in International Monetary Affairs. *American Political Science Review*, 94(4), 819–835. Online: <https://doi.org/10.2307/2586210>
- Simons, Marco – MacKenna Graziano (2020): Jam v. International Finance Corporation: The US Supreme Court Decision and its Aftermath. *Business and Human Rights Journal*, 5(2), 282–288. Online: <https://doi.org/10.1017/bhj.2020.11>
- Sovacool, Benjamin K. – Andria Naudé Fourie – May Tan-Mullins (2018): Disequilibrium in Development Finance: The Contested Politics of Institutional Accountability and Transparency at the World Bank Inspection Panel. *Development and Change*, 50(4), 867–895. Online: <https://doi.org/10.1111/dech.12427>
- Seidl-Hohenveldern, Ignaz: Failure of Controls in the Sixth International Tin Agreement. In Niels Blokker – Sam Muller (szerk.): *Towards More Effective Supervision by International Organizations: Essays in Honour of Henry G. Schermers*. The Hague – London – Boston, Kluwer Law International, 1994. 255–274.
- Sharma, Dhruv (2020): The Immunities of International Organisations: Jam v. IFC and the Need for External Review Mechanisms. *NLUD Journal of Legal Studies*, 2, 41–57.
- Shaw, Malcolm N. (2014): *International Law (Seventh Edition)*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Shitala, Ibrahim F. I. (1992): Human Rights, Development, and International Financial Institutions. *American University International Law Review*, 8(1), 27–36.
- UN General Assembly (2002): *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (Resolution adopted on 12 December 2001). A/RES/56/83.
- UN General Assembly (2012): *Responsibility of International Organizations* (Resolution adopted on 9 December 2011). UN Doc. A/RES/66/100. Online: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/464/82/PDF/N1146482.pdf?OpenElement>
- UN Human Rights Council (2011): *UN Guiding Principles on Business and Human Rights*. New York – Geneva, United Nations. Online: www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf
- United Nations (1947): *Convention on the Privileges and Immunities of the Specialized Agencies*, New York, 21 November 1947. 33 UNTS 261. Online: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=III-2&chapter=3&clang=en
- United Nations (2011): *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries*. Online: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_11_2011.pdf
- United Nations (2015a): *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. UN Doc. A/RES/70/1. Online: <https://sdgs.un.org/sites/default/files/publications/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>
- United Nations (2015b): *Paris Agreement* (2015. december 12.). Online: <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XXVII/xxvii-7-d.en.pdf>
- Winthrop, Robert (1998): The Real World: The Pangué Hydro Project Revisited. *Practicing Anthropology*, 20(3), 33–34. Online: <https://doi.org/10.17730/praa.20.3.v582531ut62n3807>
- Woods, Ngaire (2001): Making the IMF and the World Bank More Accountable. *International Affairs*, 77(1), 83–100. Online: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.00179>

- The World Bank (1993): IBRD Board Resolution No. 93-10; IDA Board Resolution No. 93-6 (22 September 1993).
- The World Bank (2020): IBRD Board Resolution No. 2020-0005, IDA Board Resolution No. 2020-0004 (8 September 2020). Online: www.inspectionpanel.org/sites/www.inspectionpanel.org/files/documents/AccountabilityMechanismResolution.pdf
- World Bank Group (2016): *Multilateral Development Banks*. Issue Brief Series, Inter-Agency Task Force on Financing and Development, 2016. Online: www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2016/01/Multilateral-Development-Banks_WBG_IATF-Issue-Brief.pdf
- World Commission on Dams (2000): *Pak Mun Dam – Mekong River Basin (Thailand)*. WCD Case Study, Final Report (2000. november). Online: www.mrcmekong.org/assets/Publications/Council-Study/Amornsakchai-et-al-2001-Case-Study-PakMunDam-MRB-Thailand.pdf

Jogforrások

- Budha Ismail Jam et al. v. International Finance Corporation*, 139 S. Ct. 759 (2019).
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2020/852 rendelete (2020. június 18.) a fenntartható befektetések előmozdítását célzó keret létrehozásáról, valamint az (EU) 2019/2088 rendelet módosításáról